

Danuta Hyżak

Kuratorium Oświaty w Poznaniu

Wyniki sprawdzianu i egzaminu zewnętrznego a planowanie działań usprawniających kształcenie

Ocenianie zewnętrzne przeprowadzane na zakończenie kolejnych etapów kształcenia jest jednym z elementów podsumowujących efekty wdrażanej reformy oświatowej. Poprzez dostarczenie obiektywnych informacji o uczniach przyczynia się do usprawnienia i weryfikacji sposobu kształcenia. Dobrze zorganizowane kształcenie ułatwia diagnozowanie osiągnięć i niedostatków edukacyjnych uczniów oraz umożliwia obiektywne oddziaływanie dydaktyczno-wychowawcze.

Egzamin zewnętrzny z racji swego przeznaczenia stał się doniosły, gdyż jego wynik w jakimś stopniu decyduje o przyszłości uczniów. Egzamin doniosły to taki, w którym znaczenie informacji o wyniku uczenia się jest większe niż znaczenie komentarza dydaktycznego, a więc sumowanie osiągnięć przeważa nad ich kształtowaniem (Niemierko, 2002). Egzamin ten jest czasem główną podstawą decyzji o uczniu, zwłaszcza jeśli chodzi o przyjęcie do szkoły wyższego szczebla, jak w przypadku egzaminu gimnazjalnego. Ma on też ogromny wpływ na życie szkoły. Doniosłość egzaminów dyplomowych i selekcyjnych dla ucznia czyni z nich potężne narzędzie oddziaływania na to, co robią nauczyciele w klasie szkolnej (Nitko, 1998).

Sprawdziany i egzaminy zewnętrzne dopełniają informację o stanie wiedzy i umiejętności uczniów, dlatego powinny być spójne z ocenianiem wewnątrzszkolnym. Ocenianie zewnętrzne i wewnątrzszkolne to dopełniające się elementy systemu oceniania (Denek, 2002). Żadne z nich nie może zastąpić drugiego bez zubożenia swojej funkcji dydaktycznej i społecznej, a bardzo pożądane jest ich bliskie współdziałanie (Niemierko, 2002). Tylko łączna analiza wyników oceniania wewnątrz- i wewnątrzszkolnego daje pełny obraz osiągnięć szkolnych uczniów (Walczak, 2002). Dlatego analizowanie wyników sprawdzianów i egzaminów zewnętrznych z uwzględnieniem ocen szkolnych wpływa na pełniejsze zdiagnozowanie osiągnięć uczniów i opracowanie indywidualnych zaleceń dotyczących ich dalszej edukacji.

Jednolity w całym kraju system oceniania zewnętrznego poprzez zapewnienie spójności nauczania, umożliwienie podsumowywania i porównywania wyników pracy szkół i poszczególnych uczniów ma usprawnić kształcenie. Jego celem jest dostarczenie społeczeństwu porównywalnej i użytecznej informacji o poziomie osiągnięć edukacyjnych absolwentów szkół. Stosunkowo łatwa do osiągnięcia jest porównywalność wyników, większym problemem ich użyteczność (Stróżyński, 2001).

Informacyjne wykorzystanie wyników

Wyniki sprawdzianu i egzaminu są jednym ze źródeł informujących o osiągnięciach uczniów. Właściwa ich interpretacja, która jest cenną informacją dla wielu podmiotów związanych ze szkołą, przyczynia się do doskonalenia jakości nauczania i usprawnienia systemu edukacji. Dostarczenie uczniom i ich rodzicom porównywalnej w skali gminy, powiatu czy województwa informacji o osiągnięciach uczniów jest pomocne w planowaniu kariery zawodowej i ułatwia wybór dalszej drogi kształcenia. Dla nadzoru pedagogicznego wyniki są ważną informacją uwzględnianą w mierzeniu jakości pracy szkoły, a przekazane organom prowadzącym posłużą do poprawy funkcjonowania szkół, motywowania nauczycieli i dofinansowania ich doskonalenia zawodowego. Wyniki dostarczone szkole stanowią punkt wyjściowy do dokonywania analiz i budowania planu rozwoju szkoły. Natomiast dla szkół wyższego stopnia będą nie tylko informacją o poziomie przygotowania kandydatów, ale pozwolą dla przyjętych pierwszoklasistów opracować optymalny model kształcenia.

Interpretacja wyników i ich rzeczowe skomentowanie należy do kompetencji nauczycieli. Stąd niezmiernie ważna jest ich analiza pod wieloma aspektami. Analizy takiej dokonano w szkołach województwa wielkopolskiego. Po sporządzeniu raportu przez Okręgową Komisję Egzaminacyjną w Poznaniu i przedstawieniu go zainteresowanym podmiotom, w szkołach podstawowych i gimnazjalnych przystąpiono do szczegółowej analizy wyników. Uzyskane materiały wykorzystano zarówno do oceny sposobu kształcenia i stosowanego wewnątrzszkolnego systemu oceniania, jak i do weryfikacji jakości wybranych podręczników oraz programów nauczania. Raport posłużył szkołom do głębszej interpretacji wyników poszczególnych uczniów, oddziałów, szkół, gmin, powiatów i województw. Szkoły, które uczniowie opuścili, wykorzystywały informacje o wynikach sprawdzianu i egzaminu w planowaniu pracy wobec kolejnych roczników uczniów mających pisać egzamin lub sprawdzian. Natomiast szkołom, do których uczniowie wstąpili, raport posłużył do diagnozy poziomu opanowania w szkole niższego szczebla wiadomości i umiejętności potrzebnych w dalszym kształceniu.

Wdrażany system sprawdzianów i egzaminów zewnętrznych, uzyskane przez uczniów wyniki nie zawsze zgodne z oczekiwaniami szkół oraz wypracowanie w szkołach programów naprawczych stały się przedmiotem szczególnej troski Wielkopolskiego Kuratora Oświaty. W tym celu Wydział Kształcenia Ogólnego Kuratorium Oświaty w Poznaniu opracował arkusze przeglądu, dotyczące analizy wyników sprawdzianu i egzaminu w roku 2002. Podsumowania analizy wyników sprawdzianu

i egzaminu w swoich rejonach wizytacyjnych dokonali wizytatorzy, a w Delegaturach: Kaliszu, Koninie, Lesznie i Pile – dyrektorzy delegatur. Natomiast Dyrektor Wydziału Kształcenia Ogólnego Kuratorium Oświaty w Poznaniu dokonał zbiorczego, szczegółowego podsumowania arkusza przeglądu dotyczącego analizy wyników sprawdzianu i egzaminu w 442 szkołach podstawowych i 209 gimnazjach województwa wielkopolskiego.

Uwagi i spostrzeżenia wynikające z analizy ankiet dostarczonych przez dyrektorów szkół, dotyczyły następujących problemów:

- analizowania i interpretowania wyników;
- przedstawienia opracowanych analiz zainteresowanym podmiotom;
- oceny obszarów, w których uczniowie uzyskali najwyższe i najniższe wyniki;
- określenia czynników mających wpływ na osiągnięcie przez uczniów wyników poniżej oczekiwań szkoły;
- podjęcia działań w celu uzyskania lepszych wyników; udostępnienia nauczycielom, uczniom i rodzicom standardów wymagań;
- konieczności dodatkowego szkolenia rad pedagogicznych przez pracowników Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej lub Oddziału Doskonalenia Nauczycieli.

Z analizy arkuszy wynika, że w 362 szkołach podstawowych (82%) i w 180 gimnazjach (86%) analizy wyników sprawdzianu i egzaminu dokonali dyrektorzy szkół lub zespoły kierownicze. Udział rad pedagogicznych był niewielki, około 25%, zarówno w szkołach podstawowych, jak i w gimnazjach. Częściej natomiast wyniki były analizowane przez zespoły nauczycielskie (71% gimnazjów i 57% szkół podstawowych). Z założenia sprawdzian ma charakter ponadprzedmiotowy, a egzamin – międzyprzedmiotowy, i w zasadzie nie powinno się analizować ich wyników w odniesieniu do osiągnięć przedmiotowych. Jednak każdego z nauczycieli interesuje analiza przedstawiająca wyniki w tym zakresie, w którym kształcą uczniów. Dlatego w 137 szkołach podstawowych (31%) i w 41 gimnazjach (19,6%) analizy wyników dokonali indywidualnie nauczyciele, niektórzy z perspektywy swojego przedmiotu. Zestawiając analizowane wyniki z wewnątrzszkolnymi ocenami swoich uczniów, mogli wyciągnąć wnioski na temat stosowanego systemu oceniania, realizowanego programu nauczania oraz osobistych potrzeb w zakresie doskonalenia. Na podstawie dokonanych analiz mogą doskonalić swoją pracę i budować program własnego rozwoju zawodowego.

W szkołach podstawowych opracowaną analizę wyników sprawdzianu najczęściej przedstawiano na zebraniach rady pedagogicznej – 83% szkół, na zebraniach z rodzicami – 71%, uczniom – 50% i tylko 10% szkół podstawowych przedstawiło ją organom prowadzącym. W gimnazjach było podobnie. Analizę wyników egzaminu na radzie pedagogicznej przedstawiło 93% gimnazjów, na zebraniach rady rodziców – 57,4%, uczniom – 44%, organowi nadzorującemu szkołę – 22% i również tylko 9% gimnazjów opracowaną analizę wyników egzaminu przedstawiło organom prowadzącym.

Analizy wyników w szkołach podstawowych dokonano według: standardów – 86% szkół, obszarów – 77% i poszczególnych zadań – 66%. Natomiast w gimnazjach analizy wyników dokonano według: obszarów – 87%, standardów – 84%, poszczególnych

zadań – 72%, przedmiotów – 59%, według norm staninowych – 4,7% oraz porównując z wynikami egzaminu próbnego i ocenami rocznymi – 6,2% gimnazjów.

Poziom zgodny z oczekiwaniami szkoły uczniowie szkół podstawowych osiągnęli w zakresie czytania – 78% szkół, pisania – 71% i korzystania z informacji – 50%. Najbardziej opanowaną umiejętnością okazało się wykorzystanie wiedzy w praktyce – 296 szkół (67%) osiągnęło poziom poniżej oczekiwań.

Poziom, jaki osiągnęli gimnazjaliści, analizowano w dwóch obszarach: humanistycznym i matematyczno-przyrodniczym. W części humanistycznej uczniowie najlepiej radzili sobie z czytaniem i odbiorem tekstów kultury. Tę umiejętność zgodnie z oczekiwaniami osiągnięto w 176 gimnazjach (84%). Najbardziej gimnazjaliści rozwiązywali zadania sprawdzające umiejętność tworzenia własnych tekstów. W 152 gimnazjach (72,7%) w zakresie tej umiejętności gimnazjaliści osiągnęli poziom poniżej oczekiwań. Natomiast w części matematyczno-przyrodniczej około 75% gimnazjalistów osiągnęło poziom zgodny z oczekiwaniami w zakresie wyszukiwania i stosowania informacji oraz stosowania terminów, pojęć i procedur. Najbardziej w tej części uczniowie opanowali umiejętność stosowania zintegrowanej wiedzy i umiejętności do rozwiązywania problemów – 167 gimnazjów (80%) w tym zakresie osiągnęło poziom poniżej oczekiwań.

Dla gimnazjalistów zadania okazały się trudne i bardzo trudne z takich przedmiotów i ścieżek edukacyjnych, jak: fizyka – 65% gimnazjów, chemia – 63%, matematyka – 56%, sztuka – 60,7%, język polski – 60% i historia – 54%.

Czynniki mające wpływ na uzyskanie wyników poniżej oczekiwań szkoły

Przyczyny uzyskania przez uczniów słabych wyników są na ogół złożone i wielorakie. Zależą między innymi od ujemnych czynników emocjonalnych i wolicjonalnych, wpływających na motyw, przejawy i skutki postępowania uczniów. Niekiedy są uwarunkowane nieodpowiednimi reakcjami uczniów na bodźce natury intelektualnej, jakich dostarcza im organizowany i kierowany poprzez nauczyciela proces nauczania – uczenia się. Często mogą być także spowodowane czynnikami od ucznia niezależnymi, a więc mogą wynikać ze złych warunków materialnych, długotrwałej choroby czy różnych niedociągnięć w pracy dydaktyczno-wychowawczej.

Szkoły po otrzymaniu wyników sprawdzianu i egzaminu zewnętrznego dokonały analizy sukcesów i porażek dydaktycznych. Ponieważ sam wynik nie daje odpowiedzi na pytanie, co miało wpływ na osiągnięcie wyników poniżej oczekiwań szkoły, należało, dokładnie analizując uzyskane przez uczniów wyniki, określić czynniki, które miały wpływ na uzyskanie poziomu osiągnięć uczniów.

Wnikliwie przeprowadzona analiza wyników sprawdzianu i egzaminu pozwoliła wyodrębnić czynniki, które zdaniem szkół miały wpływ na osiągnięcie wyników poniżej oczekiwań.

Zdaniem szkół podstawowych, na osiągnięcie takich wyników wpływ miały następujące czynniki (podane w kolejności według liczby wskazań): niskie aspiracje uczniów – 78 szkół, deficyty rozwojowe uczniów – 71, małe zainteresowanie rodziców postęпами dziecka – 56, zbyt małe wymagania nauczycieli wobec uczniów – 50, czynniki środowiskowe – 44, stres – 39, dobór metod i form pracy z dziećmi – 35, mało ćwiczeń utrwalających – 34, duża liczebność klas – 18, duża liczba dzieci mających trudności w nauce – 16, orzeczenia o obniżeniu wymagań – 14, brak odpowiedniej bazy – 12, zmiana nauczycieli – 10, zajęcia w klasach łączonych – 9, mała korelacja międzyprzedmiotowa – 7, małe zainteresowanie czytelnictwem – 6, duża absencja nauczycieli – 5, brak dodatkowych godzin na utrwalenie materiału – 3.

Według gimnazjów, na osiągnięcie wyników poniżej oczekiwań wpłynęły: uwarunkowania środowiskowe – 75 wskazań, zaległości programowe, częste zmiany nauczyciela, duża liczebność klas, niska frekwencja uczniów na zajęciach, zły dobór podręczników i brak godzin wyrównawczych dla słabych uczniów – 33, mała mobilizacja uczniów – 32, niewłaściwy dobór metod i form pracy – 28, niezadowolająca korelacja międzyprzedmiotowa – 24, brak udokumentowanej dysfunkcji uczniów – 23, brak czytelności testów – 21, stres – 19, brak umiejętności czytania ze zrozumieniem – 17, mało czasu na pisanie testu – 16, możliwości intelektualne uczniów – 15; utrwalanie materiału – 11, słabe wyposażenie biblioteki – 8, mało pomocy dydaktycznych – 8, niskie czytelnictwo wśród młodzieży – 6, mała ilość godzin przeznaczonych na przedmioty matematyczno-przyrodnicze – 6, przeładowanie programu – 5, mała ilość godzin przeznaczonych na przedmioty humanistyczne – 4, niska jakość techniczna map, schematów i rysunków – 3, mała ilość ćwiczeń praktycznych – 3 wskazania.

Zaplanowanie i podjęcie działań w celu uzyskania lepszych wyników

Wyniki egzaminów zewnętrznych są wskaźnikami ilościowymi. Stanowią wyjściowy punkt do analiz wykonywanych przez rady pedagogiczne, zespoły nauczycielskie, dyrektorów szkół i pojedynczych nauczycieli. Analizy te są podstawą planowania doskonalszych i skuteczniejszych oddziaływań dydaktyczno-wychowawczych.

W województwie wielkopolskim informacyjne wykorzystanie wyników egzaminu zewnętrznego oraz określenie czynników, które miały wpływ na osiągnięcie przez uczniów wyników poniżej oczekiwań, pomogło nauczycielom i dyrektorom w podjęciu takich działań, aby jakość nauczania przełożona na wyniki była wyższa.

W szkołach podstawowych podjęto działania dotyczące: tworzenia banków ćwiczeń i testów – 52% szkół, zmiany metod i form pracy – 44%, zwiększenia liczby godzin nauczanego przedmiotu – 38%, korelacji międzyprzedmiotowej – 32%, szkolenia rady pedagogicznej – 28%, zajęć wyrównawczych – 18%, wykorzystania pomocy dydaktycznych – 9%, przeprowadzenia próbnego sprawdzianu – 6%, opracowania programu naprawczego – 2%, zmiany podręczników i programów – 0,7%.

W gimnazjach podjęto również wielostronne działania, które dotyczyły: tworzenia banków ćwiczeń i testów – 55% gimnazjów, doboru odpowiednich metod i form pracy – 51%, szkolenia rady pedagogicznej – 44%, zwiększenia liczby godzin nauczanego przedmiotu – 38%, zakupu pomocy dydaktycznych – 23%, utworzenia zespołów wyrównywania wiedzy – 22%, korelacji międzyprzedmiotowej – 6%, zmiany form badania wiedzy i umiejętności uczniów – 5%, opracowania programu naprawczego – 2,9%, zmiany nauczyciela – 2,9% gimnazjów.

Wnikliwa analiza wyników egzaminu zewnętrznego, uwzględniająca społeczne i edukacyjne warunki kształcenia pozwala na uzyskanie ważnych informacji o osiągnięciach nie tylko uczniów, ale umożliwia weryfikację realizowanych przez szkołę programów nauczania, stosowanych systemów oceniania oraz przyjętych metod nauczania – uczenia się.

Niezwykle istotne jest, aby wyniki oceniania zewnętrznego zostały właściwie przez szkołę spożytkowane. Odpowiednie ich wykorzystanie zależy od przygotowania odbiorców do ich przyjęcia, interpretacji i odpowiedniego przetworzenia. Brak przygotowania w tym kierunku może spowodować niewłaściwe ich wykorzystanie, na przykład do rozliczania nauczycieli lub tworzenia rankingów szkół. Interpretowanie wyników i ich skomentowanie jest w kompetencjach nauczycieli. W związku z tym istnieje pilna potrzeba doskonalenia nauczycieli w tym zakresie. To nauczyciele w komentowaniu wyników sprawdzianu i egzaminu pełnią i będą pełnili pierwszoplanową rolę, gdyż nikt tak dobrze jak oni nie zna uwarunkowań wpływających na osiągnięcia uczniów.

Dokonana przez nauczycieli jakościowa analiza wyników oraz rzetelne informacje z przeprowadzonych sprawdzianów i egzaminów zewnętrznych mogą być przydatne dla wszystkich podmiotów związanych z funkcjonowaniem szkoły i posługą planowaniu działań usprawniających kształcenie.

Bibliografia

- Denek K. (2002), *Dopełniające się elementy systemu oceniania*, [w:] K. Wenta, E. Perzycka (red.), *Reforma edukacyjna w diagnozie i ewaluacji*, Agencja Promocji Nauki i Kultury MENOS, Szczecin, s. 24.
- Niemierko B. (2002), *Ocenianie szkolne bez tajemnic*, WSiP, Warszawa, s. 252.
- Nitko A. J. (1998), *Model egzaminów państwowych opartych na programie nauczania, sprawdzających i różnicujących, przeznaczonych do dyplomowania i selekcji uczniów*, [w:] B. Niemierko, E. Kowalik (red.), *Perspektywy diagnostyki edukacyjnej*, Gdańsk, s. 83.
- Stróżyński K. (2001), *Egzamin i co dalej?*, „Społeczne Towarzystwo Oświatowe”, nr 128, s. 13–17.